

אנכי עשו בכורך

מים ראשונים: בעצם המעשה שעשה יעקב אבינו, בעומדו לפני יצחק שכבר אינו רואה, והוא מכריז: "אנכי עשו בכורך", כבר עסקו רבים וטובים ואף אנו שלחנו בו ידיים בדברינו על חרדה וצעקה וכן בא אחיך במרמה ועוד בדף קול יעקב וידי עשו בפרשה זו. כוונתנו הפעם לדון בצמד המילים "עשו בכורך" שאולי מרמז שגם אחרי מכירת הבכורה וגם אחרי ההתחפשות, יעקב מכיר בכך שעשו הוא בעצם הבכור מלידה. ואולי אף לדורות נשאר משהו מבכורה זו.

וַיָּבֵא אֶל אֲבִיו וַיֹּאמֶר אֲבִי וַיֹּאמֶר הֲנִי מִי אַתָּה בְּנִי: וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל אֲבִיו אֲנֹכִי עָשׂוּ בְּכֹרְךָ עֲשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלַי קוֹם נָא שָׁבָה וְאֶכְלָה מִצֵּידִי בְּעִבּוֹר תְּבָרַכְנִי נְפֹשְׁךָ: (בראשית כז יח-יט).¹

רש"י בראשית פרק כז פסוק יט – אנכי רק המביא

"אנכי עשו בכורך" - אנכי המביא לך, ועשו הוא בכורך.²

כלי יקר בראשית כז לו – אני במקום עשו לזכויות הבכורה

כששאלו יצחק מי אתה והשיב לו אנכי עשו בכורך, ואיך הוציא דבר שקר מפיו, הלא שארית ישראל לא ידברו כזב?! אלא ודאי שאמר לו אנכי במקום עשו בכורך, שהרי קניתי ממנו הבכורה ואם כן אנכי במקומו.³

רד"ק בראשית כז יט – לשם מטרה ראויה

אנכי עשו בכורך - יש תמהים איך יעקב שהיה צדיק וירא אלהים דיבר שקר? ואין זה תימה, כי יודע היה יעקב כי הוא ראוי יותר לברכה מאחיו ורוח הנבואה שתשרה על יצחק לברכו יותר יתעשת האלהים לברכתו מברכת אחיו, כי הוא רצוי לאל יותר ממנו.⁴

במדבר רבה כ יט – עובדה שהתברך

¹ לפני שנפנה לנושא העיקרי שהוא כאמור: האם נותרה בכורה כלשהיא בידי עשו, נסקור מספר פרשני מקרא על קטע הפסוק: "אנכי עשו בכורך". שימו לב לטעמי המקרא על קטע זה.

² דברי רש"י אלה מבוססים על מדרש תנחומא (בובר) בפרשתנו סימן י: "ואע"פ שאתם אומרים שיקר יעקב - לא שיקר ... אלא אמר: אנכי יעקב, עשו הוא בכורך". כך גם בפירוש הסולם לזוהר (התרגום לעברית) בראשית פרשת וישלח, שמסתמך על טעמי המקרא ואומר: "ויש לשאול, וכי נאה הוא לצדיק כיעקב שיחליף שמו בשם של תמא? אלא התירוץ הוא, באנכי טעם מפסיק, כי תחת אנכי כתוב פשטא, ותחת עשו בכורך כתוב זקף קטון, שניגונם מפריד את המלה אנכי, מן עשו בכורך, ופירושו, שאמר, אנכי מי שאני, אבל עשו בכורך". גם את פרשני בעלי התוספות ניתן צרף לסייעת רש"י. ונראה שקדם לכולם מדרש בראשית רבה סה יח בפרשתנו שאומר: "אנכי עתיד לקבל עשרת הדברות, אבל עשו בכורך". פירושים אלה שמים פסיק גדול אחרי המילה אנכי ומחלקים את "אנכי עשו בכורך" לשתי מחלקות על מנת להציל את יעקב מלומר דבר שקר. אך מה קבלנו בחצי השני? שיעקב בעצמו מודה שלעניינים מסוימים עשו הוא הבכור! וכשהוא ממשיך ואומר: "עשיתי כאשר דברת אל!" הוא חוזר להתחזות לעשו ראו אבן עזרא (הפירוש הארוך) שהכיר הצעה זו להפריד את "אנכי" מ"עשו בכורך", ומתנגד לה בכל תוקף. ואלה דבריו בשמות לא יח: "והמפרש: אנכי עשו בכורך - אנכי מה שאנכי, אבל עשו הוא בכורך, אינו פשט ולא יצא מחכמת הדבור".

³ בדרך זו צועדים גם חזקוני שמפרש: "כך אמר לו: אנכי במקום עשו בכרך שהרי כבר מכר לי את הבכורה"; אברבנאל שמפרש: "ואני אשוב שאחרי שקנה יעקב הבכורה מעשו והוא מכרה לו ברצונו, היה בידו לומר לאביו אנכי עשו בכורך כי הוא היה כבר הבכור ונקרא בשמו"; פירוש אור החיים: "להיות שקנה הבכורה מעשו, הנה הוא נעשה עשו", ועוד. ראו גם פירוש אלשיך: "כי נתהפך איכותו אל עשו בבחינת הבכורה, כי לקחה ממנו ונכנס במקומו בדבר זה"; ופירוש רבי בחיי בן אשר בראשית כז יט: "... ובשביל הבכורה רצה יצחק לברך את עשו, וע"כ היו הברכות ראויות ליעקב במקומו שכבר לקח ממנו הבכורה, והוא מכחו בא לבכורה ולכל הראוי לה, ... ומזה אמר יעקב: אנכי עשו בכורך ... כי בסבת הבכורה הוא בא במקום עשו". המילה "בכור" אינה מקלקלת אלא אדרבא מבהירה מכח מה בא יעקב לקבל את הברכות. בקיצור, יעקב לא טוען שהוא עשו האדם, אלא "עשו הבכור" - מי שהבכורה שלו - בכור לעניין הירושה והברכה, לא כעובדה של סדר הלידה. עפ"י שיטות אלה, הבכורה עברה כולה מעשו ליעקב ולא נראה שהשאירה משהו לעשו הגם שזעק: "הַבְּרָכָה אַחַת הוּא לְךָ אָבִי בְּרַכְנִי גַם אֲנִי אָבִי" וזכה בברכה.

⁴ נראה שבדרך זו הולך גם מדרש שכל טוב למשל, שהכיר את ההצעה לחלק בין "אנכי" ובין "עשו בכורך" ודוחה אותה מכל וכל, ומבאר כך: "אבל אם יש לדון את אבינו יעקב לזכות, כך יש לדונו: כי ודאי אמר שהוא עשו, ומבוראו למד לשנות מפני דרכי שלום, כמו שמצינו בשרה שאמרה ואדוני זקן ... וזה אבינו נתכוין לשם שמים לקנות הברכות ולהאכיל אביו במצות אמו". היינו, יש כאן מטרה נעלה - השלום, שבגינה מותר לשנות. וכך גם חזקוני (2) שמפרש: "אנכי עשו בכרך - יש מפרשים שלפי צורך שעה אפשר לשנות הדבור, כגון אברהם: אמרי לי אחי הוא ... וכגון דוד שבלבל דבריו עם אחימלך ואמר ויהי הנערים קדש. וגם אלישע אמר לחזאל מלך ארם לך אמור לו חיה תחיה והראה הקב"ה שיהרג וכו'". מעין מצווה הבאה בעבירה או עת לעשות לה'.

אמר אביו: מי אתה? אמר לו: אנכי עשו בכורך - מי שמוציא שקר מפיו אינו ראוי להתקלל! ולא עוד אלא שנתברך, שכתוב: "גם ברוך יהיה" (בראשית כו לב).⁵

מים ביניים הבאים בסעודה

בעקבות פירוש רש"י, גלשנו לפרשנים ומדרשים אחרים שמתייחסים לבעייתיות של דברי יעקב ליצחק: "אנכי עשו בכורך". וקבלנו שלוש סיעות: רש"י, כלי יקר ורד"ק. לסיעת רש"י שמנסה לנקות את יעקב ע"י ההפרדה בין "אנכי" ובין "עשו בכורך", אפשר לומר שיעקב עצמו מודה שנותרה בכורה כלשהיא בידי עשו: "אנכי" הוא מי שאני (יעקב) - ו"עשו בכורך". גם לשיטת כלי יקר וחבורתו שמעשה מכירת הבכורה מקנה ליעקב את האפשרות לומר שהוא הבכור עפ"י דין, עדיין אפשר לחשוב שבכורת הלידה לא נלקחה מעשו שגם זכה לבסוף לברכה משלו. גם לשיטת רד"ק וחבורתו, כולל מדרש במדבר רבה, שמשלימה עם כך שיש רמאות במידה זו או אחרת באמירה זו של יעקב, אך היא למען מטרה חשובה ותכלית ראויה, עדיין אפשר שיעקב מבין שיש מחיר למעשה הקיצון שהוא עשה (ראו שוב דברינו [בחירה בבכורה ומחירה](#)). ועל כך נרצה להמשיך לדון בדף זה: מה היא הבכורה שנותרה בידי עשו, אם בכלל. אם עשו הוא אדום הוא מלכות רומא, איך אפשר להסביר את שלטונה, כוחה וגדולתה של מלכות זו ששורשיה בבכור הבנים של יצחק ורבקה, נכד לאברהם ושרה? האם כדאי להדגיש את קרבתנו "ההיסטורית" לרומא עוד מימי האבות, או להתעלם מכך, לשמור מרחק ולהתנתק ככל האפשר?

מדרש תנחומא פרשת תרומה סימן ט – ראוי היה עשו ליטול שני חלקים

חזר ואמר להם: "אהבתי אתכם", אמרו לו: במה אהבתנו? אמר להם: "הלא אח עשו ליעקב נאם ה' ואוהב את יעקב" - שהוא אוכל בעולם הזה ונוחל לעולם הבא.⁶ בנוהג שבעולם אדם שיש לו שני בנים אחד בכור ואחד פשוט, מי נוטל שני חלקים? הבכור! ועשו יצא תחילה שנאמר: "ויצא הראשון אדמוני", הוא היה ראוי ליטול שני חלקים ולא עשיתי כן אלא יעקב נטל שני חלקים.⁷

מדרש תנחומא (בובר) פרשת תולדות סימן יב – בגדי הכהונה הגדולה

"ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם" (בראשית ג כא). מהו כתנות עור? בגדי כהונה גדולה שהלבישן הקב"ה שהיה בכבודו של עולם.⁸ ועוד שנו רבותינו: עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות והעבודה בבכורות. לכך הלביש הקב"ה לאדם בגדי כהונה גדולה שהיה בכורו של עולם. בא נח ומסרן לשם, ושם מסרן לאברהם,⁹ ואברהם מסרן ליצחק, ויצחק מסרן לעשו, שהיה בכורו. ועשו היה רואה את נשיו עובדות עבודה זרה והפקידן אצל אמו.¹⁰

⁵ דרשה זו היא בפרשת בלק על דברי בלעם: "מה אקוב לא קבה אל" והיא מובאת לצד מקרים אחרים שבני ישראל חטאו והיו ראויים לעונש (לקללה) ובכל זאת לא רק שנסלח להם, אלא אף התברכו. לעניינינו, אפשר שיש כאן שיטה רביעית שיש להעמיק ולחקור בה, אך בדף זה נראה לצרף שיטה זו לרד"ק וחבורתו מהטעם הכפול שיש כאן הסכמה שיעקב לא דיבר אמת, אבל בכל זאת התקבלו הדברים והתברך יעקב, כנראה בשל 'מטרה ראויה' ותכלית נכונה.

⁶ כך מעודד הנביא מלאכי את שבי ציון בתחילת ימי בית שני. ומכאן הקשר להפטרות השבת במלאכי פרק א. וכבר דרשנו מעט בדברינו [הפטרות השבת – אהבתי אתכם אמר ה'](#), על הקשר של שיבת ציון עם יחסי עשו (הוא אדום) ויעקב (הוא ישראל) – מדוע דווקא בשיבת ציון עולה נושא היחסים עם עשו ובעקיפין הבכורה, כאן נתמקד כאמור בשאלה אם נותרה בכורה כלשהיא בידי עשו.

⁷ מדרש זה הוא בית אב למספר רב של מדרשים ופרשנים – סיעת כלי יקר לעיל - ההולכים בדרך "הפשוטה" שעשו נדחה מפני יעקב, הבכורה עוברת ליעקב לאחר שקנה אותה (ועשו זלזל בה) כדת וכדין. את עשו שונאים ואילו יעקב הוא אהוב. עשו נוחל, לכל היותר, בעולם הזה ואילו יעקב "חָבַל נחלתו" נוחל הן בעולם הזה והן בעולם הבא, כדין בכור שנוטל פי שניים. אבל עשו נוחל בעולם הזה. ראו פירוש אלשיך שמתעכב על שאלת עם ישראל, בהפטרות השבת בספר מלאכי: "במה אהבתנו"? ואומר: "מה יש בנו שמחומר קורצנו שבו תאהבנו? כי הלא אין אהבה אלא בשוים באיכות" ותשובת הקב"ה: "ובזה אהבתי אתכם כי שוים אתם לי כי חלק ה' תאמר נפשיכם". יעקב קורץ מחומר מיוחד (שיטת רד"ק וחבורתו?). אבל אי אפשר להתעלם מכך שעשו "היה ראוי ליטול שני חלקים" וכעת יש לו לפחות את העולם הזה. וכל זה כאמור בתחילת ימי בבית שני בו מצער שבי ציון סמוכים על שולחנם של אימפריית פרס, יון בפינה זוהרה של רומא מתחיל להפציע במערב הרחוק (ותנחל הרבה מ"העולם הזה").

⁸ ראו בראשית רבה כ יב: "בתורתו של רבי מאיר מצאו כתוב: כתנות אור, אלו בגדי אדם הראשון ... ר' שמעון בן לקיש אמר: גלקסינון (עורות צבוע הרקיע, מלשון גלקסיה?) ובהם היו בכורות משתמשים". עוד על בגדי אדם הראשון: "שבשעה שהיה לובשו ויוצא לשדה, היו באים כל חיה ועוף שבעולם ומתקבצים אצלו" (בראשית רבה בפרשתנו, סג יג). ראו דברינו בפרשה זו [בגדי עשו החמודות](#). ראו גם הדף [בתורתו של רבי מאיר כתוב](#).

⁹ לפי מסורת המדרש, מלכיצדק מלך שלם (ירושלים), הוא שם בן נח, וכך פוגש אברהם את שם. המפגש בין אברהם למלכיצדק (בראשית יד יט), לו הקדשנו את הדפים [מפגשי אברהם עם תושבי הארץ](#) וכן [מי אתה מלכי צדק?](#), מקבל כאן ניחוח נוסף: מסירת כתנות העור, סמל הבכורה. אברהם מסרב לקבל "מחוט ועד שרוך נעל", אבל מתכבד בברכתו של מלכיצדק ומקבל ממנו את סמל הבכורה, את בגדי אדם הראשון. וכבר הקדשנו כאמור גיליון מיוחד [לבגדי עשו החמודות](#) והשתלשלותם במרוצת הדורות.

¹⁰ עשו הוא שיוורש את בגדי אדם הראשון, בגדי הכהונה הגדולה! ובמדרש במדבר רבה ד ת, בנושא הלוויים שהחליפו את הבכורות בעבודת המשכן, הובאו הדברים באריכות ובפירוט רב יותר. "בגדי שבח היו, והיו הבכורות משתמשים בהם". שם מודגש שחלק

בראשית רבה סה טז – כיבוד אב ואם של עשו

"ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול החמודות" – אמר רבן שמעון בן גמליאל: כל ימי הייתי משמש את אבא ולא שמשתי אותו אחד ממאה ממה ששמש עשו את אביו. אני, בשעה שהייתי משמש את אבא, הייתי משמשו בבגדים מלוכלכים. ובשעה שהייתי יוצא לדרך, הייתי יוצא בבגדים נקיים. אבל עשו, בשעה שהיה משמש את אביו, לא היה משמשו אלא בבגדי מלכות. אמר: אין כבודו של אבא להיות משמשו אלא בבגדי מלכות.¹¹

בראשית פרק לה פסוק כט – יעקב חולק כבוד לעשו

"ויוגע יצחק וימת ויאסף אל עמו זקן ושבע ימים ויקברו אתו עשו ויעקב בניו".
רשב"ם סם: עשו ויעקב - לפי שהיה בכור ויעקב היה חולק לו כבוד הקדימו הכתוב.¹²

שמות פרק ד פסוק כב – בני בכורי ישראל, צורך בחתימה

"וואמרת אל פרעה כה אמר ה' בני בכורי ישראל".
רש"י סם: "ומדרשו, כאן חתם הקב"ה על מכירת הבכורה שלקח יעקב מעשו".¹³

בראשית רבה סה יח – אבל עשו בכור

"ויבא אל אביו וגו' ויאמר יעקב אל אביו אנכי עשו בכורך וגו'" - אמר ר' לוי: "אנכ"י לקבל עשרת הדיברות אבל יעשו בכורך".¹⁴

מהעברת בגדי הבכורה, במהלך הדורות, היה גם למי שאינם בכורות מלידה: "וכי שם בכור היה? ... וכי אברהם בכור היה? אלא מפני שהיה צדיק נמסרה לו הבכורה". היינו שיעקב איננו הראשון וכבר היו תקדימים לפניו להעברת הבכורה לפי בחירה ולא לפי בכורה (סמך לשיטת רד"ק לעיל וראו שוב דברינו [בחירה בבכורה ומחירה](#) בפרשה זו). ושם, במדרש במדבר רבה, אכן כתוב שיעקב העביר את הבגדים ישירות ליעקב, בדומה לתקדימים שהיו לפניו. אבל כאן, במדרש תנחומא, בפירוש לא. כאן יצחק מעביר את בגדי הכהונה הגדולה לעשו ועשו גם נזהר להפקידם בבית הוריו כשרואה שנשיו עובדות עבודה זרה! ומתי עוברים הבגדים ליעקב? כאשר אמו מלבישה אותו את "בגדי עשו החמודות" ואביו שמריח אותם, מריח בהם ריח גן עדן ובכך מביע בדיעבד את הסכמתו. ראו הרחבת העניין בתנחומא שם וזה עניין אחר. עכ"פ, עניין העברת הבגדים נמשך גם אצל אהרון ובניו. ראו במדבר רבה יט בפרשת מות אהרן: "קח אתי אהרן והפשט את אהרן את בגדיו והלבשתם את אלעזר בנו - אמר לו הקב"ה: הרי את מנחמו שהוא מוריש כתר לבניו מה שאין אתה מוריש לבניך". על חשיבות הבגדים בפרשתנו, ראו פרק כז פסוקים טו וכז. דברינו [מות אהרון](#) בפרשת חוקת.

¹¹ לאור המדרש הקודם על בגדי הבכורות ובגדי הכהונה הגדולה, אפשר לראות במדרש זה יותר מאשר מדרש נאה על כיבוד אב ואם. ממקורות רבים ניתן ללמוד שכיבוד אב ואב מושווה לכיבוד המקום ולעבודת ה'. במסכת קידושין ל ע"ב: "השוה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום ... השווה הכתוב מוראת אב ואם למוראת המקום". בפסיקתא רבתי פיסקא כג: "השוה הקב"ה כבודו לכבודו ומוראן למוראו וקללתו לקללתו". בילקוט שמעוני פרשת יתרו רמז רצז: "תנו רבנן: שלושה שותפין יש באדם: הקב"ה ואביו ואמו. בזמן שאדם מכבד את אביו ואמו אמר הקב"ה מעלה אני עליהן כאלו דרתי ביניהם וכבדוני. ובזמן שאדם מצער אביו ואמו אמר הקב"ה יפה עשיתי שלא דרתי ביניהן שאילו דרתי ביניהן צערוני". כיבוד אב ואם הוא השראת השכינה. עשו לא רק מכבד את אביו, אלא מקיים את "עבודת הכהונה", טרם בניית בית המקדש, עבודה המוטלת על הבכורות. הוא משמש את אביו באותן כותנות עור של אדם הראשון. ואולי יש לומר על יעקב: "ואת - לרבות אחיך הגדול" (כתובות קג ע"א). ראו דברינו [כיבוד אב ואם של עשו](#), ושוב הדף [בגדי עשו החמודות](#) והשתלשלותם במרוצת הדורות. כאן נמשיך בנושא בכורתו של עשו.

¹² האם רק הרגע, סביב מיטת אבא יצחק, חולק יעקב כבוד לעשו ומכיר בכורתו, או שמדובר בהכרה אמיתית של מי שעקב את אחיו וחושב כעת שאפשר היה אחרת? האם רשב"ם מכוון כאן אל יעקב של ספר בראשית סוף פרשת וישלח, או אולי ל"יעקב" שבכל דור ודור ויחסו לגוי השליט - לדורם של חכמי בית שני ולדורו עצמו ורומז לכבוד שנהגו החכמים במלכות (ראו הדף [לחלוק כבוד למלכות](#)). ואולי הכוונה לשניהם. אותו רשב"ם, אגב, אומר מספר פסוקים לאחר מכן, בתחילת פרשת וישב: "וישב יעקב - עשו הלך אל ארץ אחרת מפני יעקב אחיו, אבל יעקב ישב אצל אביו בארץ מגוריו כי לו משפט הבכורה". לענייננו, כאן הסדר הוא: "עשו ויעקב". אבל כשיעקב יוצא לגלות ונפרד מאביו ומאמו, הסדר הוא הפוך: "וישלח יצחק את יעקב וילך פדנה ארם אל לבן בן בתואל הארמי אחי רבקה אם יעקב ועשו" (בראשית כח כה). ולא בכדי. אצל יצחק: "עשו ויעקב", ואצל רבקה: "יעקב ועשו" - העדפת הבן האהוב עד יום המיתה והמיטה. ורש"י כתב על פסוק זה: ואינו יודע מה בא ללמדנו.

¹³ רש"י מתכוון, כך נראה, למדרש רבה בפרשתנו, סוף פרשה סג: "שנה בר קפרא: ולפי שהיו מְשַׁקְּקִים (עשו ומרעיו על יעקב), הסכים הקב"ה עמהם (שמכירת הבכורה לא מקוימת רק בנזיד עדישים) וקיים הבכורה ליעקב, מנין? שכתוב: כה אמר ה' בני בכורי ישראל". רק אחרי שעבוד מצרים, רק אחרי כל התלאות שעבר יעקב, כולל שינוי שמו מיעקב לישראל, רק אז התקיימה הבכורה בידו. לא בנזיד עדישים נקנית הבכורה ולא במעשה מרמה אלא בשעבוד ועמל רב ובקיום ברית בין הבתרים של סבא אברהם. ראו דברי בני יעקב לבני עשו בעת שבני ישראל מנסים לעבור בגבולם בסוף ארבעים שנות הנדודים במדבר, במדבר רבה יט טו: "אנו נשתעבדנו ואתה בן חורין וירדו אבותינו על אותו עינוי, משל לשני אחין שיצא שטר חוב על זקניהם פרע אותו אחד מהם". ראו דברינו [בני בכורי ישראל](#) בפרשת שמות, [המפגש עם עמי האזור בכניסה לארץ](#) בפרשת חוקת, ושוב [בחירה בבכורה ומחירה](#) בפרשה זו.

¹⁴ ובעקבות בראשית רבה, שכבר הזכרנו בהערה 2 לעיל, צועד פסיקתא זוטרותא (לקח טוב) בראשית כז יט, שמפרש: "הפסיק הדבור ואמר אנכי, אבל עשו בכורך. עוד אפשר: אנכי עתיד לקבל עשרת הדברות, אבל עשו הוא בכורך". מדרש זה נראה כחולק על המדרש הקודם וחוזר לרש"י וסיעתו לעיל, אשר מחלקים את המשפט: אנכי, עשו בכורך לשני חלקים, אבל במשמעות חדשה. אפילו במעמד הר סיני, לאחר יציאת מצרים, לאחר שהקב"ה מכריז: "בני בכורי ישראל", עדיין מודים בני יעקב שהבכורה היא של עשו. בני ישראל ויעקב רוצים את התורה, את "הקול, קול יעקב". ומה שמתאים לתקופת הדרשן, שעשו - הוא אדום הוא רומא, יקח את הבכורה הארצית ואת השלטון ויניח לנו את הבכורה הרוחנית, את עשרת הדברות ואת תורת ישראל. ראו בדומה במדרש משלי (בובר) פרשה ו (וכן הוא בילקוט שמעוני משלי רמז תתקלח): "באותה שעה קבלו ישראל את התורה ונתנו בניהם ערבים. ומנין

מדרש תנחומא (בובר) פרשת תולדות סימן כג – קשה עקירת שלשלת ייחוסים

שכך היה בדעתו (של יצחק) לברך את שניהם. וקרא לעשו לברכו תחילה שהיה גדול, ואח"כ ליעקב. כך היה מחשב. למה? שקשה לפני הקב"ה לעקור שלשלת היחסים, לעקור את הבכורה ממקומה. ... לא חרד יצחק, אלא שאמר מה עוון בידי שנתקלקלה שלשלת היחסים על ידי לברך את הקטן ואחר כך הגדול. וכן אתה מוצא בכל מקום משה קודם לאהרן, וכשיבא ליחוס, אהרן קודם למשה, שנאמר: "ואלה תולדות אהרן ומשה" (במדבר ג א). אמר ר' אבא בשם ר' יוחנן דבית גוברין: אף ראובן כשהגיע אותו המעשה על ידו ונתן אביו בכורתו ליוסף ... אבל ביחוס לא יכול לעקור בכורתו ממנו, שנאמר: "בני ראובן בכור ישראל" (שמות ו יד)¹⁵ ... וכן בניו של נח יפת הוא היה הגדול, ומפני שהיה שם צדיק הוא מונה אותו ראשון בכל מקום ... אבל ביחוס מזכיר ליפת שהוא גדול, שנאמר: "אחי יפת הגדול" (בראשית י כא) ... אף כאן לא חרד יצחק, אלא שאמר מה חטא יש בידי שבירכתי את הקטן לפני הגדול ושניתי הסדר.¹⁶

מדרש תהלים (בובר) מזמור כה יד – לשנאת עשו יש צידוק מסוים

"ראה אויבי כי רבו ושנאת חמס שנאוני". אם עשו שונא ליעקב, לפי שנטל ממנו את הבכורה, והדין עמו. אבל ברברים וענתיים ושארית העמים, מה עשיתי להם?¹⁷

שבת שלום**מחלקי המים**

מים אחרונים: בהמשך לתנחומא בובר תולדות לג לעיל, המהפך בזכותו של יצחק שהייתה לו תכנית ברורה ורבה לא הבינה זאת, ראו פירוש רש"ר הירש על הפסוק "ויגדלו הנערים" (בראשית כה כז) שביד האחת מותח ביקורת על יצחק ורבה שלא השכילו להבין את נפשו של עשו ולגדל את שני הבנים ביחד עם כל השוני הגדול ביניהם ולשמור על אחדות המשפחה. אולי לא שוחחו ביניהם מספיק. וביד השנייה הוא משבח את יעקב שבברכתו לבניו בסוף ימיו: "ראה בהם את שבטי ישראל שלעתיד, לא ראה רק כהנים ומורי הוראה; הנה עמד שם שבט הלוייה ושבט המלוכה, שבט הסוחרים, שבט האכרים, ושבט הלוחמים; עמד שם לנגד עיניו העם כולו, על כל סגולותיו הרבוגניות, ועל כל דרכי התפתחותו; את כולם הוא ברך, "איש אשר כברכתו ברך אתם" (בראשית מט כח)". ראו דבריו שם במלואם שיכולים לשמש מנדט לבניית אומה רבוגנית אך מלוכדת.

האם הפיק יעקב לקח מפרשת הברכות בפרשתנו בבואו לברך את בניו באחרית ימיו?

האם הפיקו את הלקח בני יעקב לדורותיהם, כולל הדור שלנו?

שנקראו ישראל בנים? שנאמר: בני בכורי ישראל, שבכרו מעשים טובים לפני הר סיני". הדגש הוא על "בני", בנים אתם למקום. "בכורי" הוא במובן של תכונות וערכים: "שבכרו מעשים טובים לפני בהר סיני" – העדיפו את הבכורה הרוחנית. וגם חתימת הקב"ה שיעקב הוא הבכור (רש"י בשם המדרש לעיל), מקבלת כאן משמעות חדשה.

¹⁵ ויעקב מברך את כל בניו "איש כברכתו ... בדיוק כפי שאומר לו עשו בפרשתנו: "הברכה אחת", אבל אצל אפרים ומנשה, אין הוא מהסס לשנות את הייחוס ולהקדים את ברכת הקטן לגדול.

¹⁶ במספר מקומות בתלמוד ובמדרשים מופיע הביטוי "קשה היא שלשלת יוחסין לפני הקב"ה שתיקק ממקומה". ראו בראשית רבה פב יא שוב לגבי ראובן, ירושלמי סוכה פרק ה הלכה ח לגבי משמרות כהונה ועוד. כאן גם עשו נכלל ב"רשימת הייחוסין" שקשה לעקור, ומוזכר בנשימה אחת עם שם, אהרן וראובן. מי שטוען לייחוס אבות - טענה שכיחה ביהדות - לא יכול להתעלם מהמקרה של עשו. ראו גם שיר השירים רבה תחילת פרשה ה: "באותה שעה היה לשטן לקטרג ולומר מוטב שישמש עזרא בכהונה גדולה מלשמש יהושע בן יהוצדק כהן גדול. ויהושע בן יהוצדק היה כהן גדול בן כהן גדול, אבל עזרא ע"י שהיה אדם צדיק לא היה ראוי לשמש בכהונה גדולה כמותו. אמר ר' סימון: קשה היא שלשלת יוחסין לפני הקב"ה להיעקר ממקומה". שלשלת הייחוסים עשו לפני יעקב, לא נעקרה ממקומה. מעשה חפז של אנשים צעירים בשיא כוחם וחומם, לא יכול לשנות סדרי טבע ושלשלת ייחוס. מה שאולי קל לאנשים בשיא אונם, קשה הוא לפני הקב"ה "לעקור את הבכורה ממקומה". מדרש זה מאיר את כל פרשת הברכות שביקש יצחק לברך את עשו ויעקב חטף, באור חדש ושונה מרוב הפרשנים והמדרשים. המדרש מכיל בקורת קשה על רבקה (ויעקב) ומראה שיצחק ידע היטב את מה שהוא מתכנן לעשות. ועל כך הרחבנו, כאמור, בדברינו [בחירה בבכורה ומחירה](#) וכן בדברינו [ברכת אברהם](#) בפרשה זו.

¹⁷ במרוצת הדורות, עשו הופך להיות ממלכת אדום ואח"כ ממלכת רומי, כפי שהרחבנו בדברינו [עשו ויעקב – שונאים אחים](#) בפרשה זו. יחס חז"ל לממלכת רומי היה דו-ערכי, לצד לעג, בוז ושנאה, יש גם כבוד ואפילו מידה של הערכה. ראו שבת לג ע"ב, בראשית רבה ט יג ועוד. אם רומי היא גלגולו של אחינו עשו, אפשר להבין יותר טוב את מעשיה, הצלחתה וכוחה הרב. ובשל מעשיו של יעקב אבינו, יש לנו גם חוב מסוים כלפיה. אפשר שזו אחת הסיבות לכל שרשרת המדרשים שהבאנו המכירים בבכורת עשו, שגם אם הם המיעוט, הם מייצגים דעה שונה ומעניינת.